

Rezumat Teză de abilitare

Considerații privind Biserica și religia creștină în Antichitate

Prof.univ.dr. Marius Țepelea

În *Preliminarii* am căutat să prezint cele mai importante aspecte introductive legate de studiul creștinismului în Antichitate. Având drept model pe istoricii greci și latini, primii istorici creștini au încercat să prezinte, într-o formă proprie și în cheie creștină, înțelegerea lor asupra evenimentelor din Biserică dar și din viața politică a Imperiului Roman. O istorie a Bisericii nu poate fi tratată fără a vedea mâna lui Dumnezeu și intervenția Lui în cadrul istoriei omenirii. Dacă excludem caracterul supranatural al Bisericii, istoria creștinismului ar fi o simplă înșiruire de date, nume și locuri, seacă, identică cu istoria oricărei religii. Informațiile ajunse până în zilele noastre despre răspândirea religiei creștine provin, evident, din surse majoritar creștine, nu întotdeauna obiective. Fără a minimaliza importanța informațiilor provenite de la Eusebiu și de la alți istorici creștini, istoricii moderni au căutat să filtreze aceste informații prin obiectivitate, eliminând faptele considerate legendare sau prezentate trunchiat, denaturat. Până și cele mai bune lucrări despre Biserica primară s-au lovit de anumite dificultăți și nu au reușit să exprime întru totul ceea ce și-au propus autorii lor, și anume o prezentare clară, echilibrată și științifică a vieții creștine din primele secole. Aspectele metodologice și de abordare pot diferi, de la un autor la altul. Atunci când vorbim despre Biserica primară, este evident că majoritatea surselor sunt cele creștine, iar unele dintre ele trebuie tratate cu prudență și cu echilibru științific.

Capitolul I tratează *Complexitatea relațiilor dintre creștini și păgâni în Antichitate*, având drept subcapitole aspecte privitoare la importanța misiunilor creștini în Biserica primară, rolul exorcismelor în convertirea la creștinism, exemplul dat de martiri lumii creștine și păgâne. Eusebiu din Cezareea menționează modul în care urmașii Sfinților Apostoli înțelegeau să răspândească vestea cea bună a împărăției cerurilor. În primul rând, cei care doreau să devină misionari, urmau exemplul Apostolilor, învățând să aplice principiile vieții de obște, caracteristice Bisericii primare. Vindecările de boli, exorcismele, vorbirea în limbi și nenumăratele minuni au atras mulți păgâni la creștinism. Biserica primară a fost plină de harisme și de manifestarea Sfântului Duh. Cea mai atrăgătoare și eficace cale de convertire la creștinism era minunea. Păgânii erau sensibili nu numai la exorcismele făcute de harismatici, ci erau și curioși să afle cât mai multe despre demonii despre care li se spunea că însuflețesc statuile zeilor lor. Încă din secolul al II-lea, scriitorii creștini au afirmat că demonii se străduiesc să îi înșele pe păgâni. Se prea poate ca păgânii să fi avut un sentiment de teamă față de exorciști, care aveau putere să poruncească duhurilor necurate să iasă din cei posedați. Oricum, păgânii erau convinși că un exorcist este mai puternic decât un vrăjitor păgân. Mărturia mucenicilor producea o puternică impresie privitorilor, mai ales păgânilor. Câteodată, însă, anumiți păgâni îi priveau pe martiri ca pe niște sinucigași, neînțelegând de ce nu acceptă să jertfească zeilor spre a scăpa de moarte. Nu întotdeauna guvernatorii romani acceptau să îi osândească pe creștini la moarte, căci știau ce vie impresie poate crea un astfel de moment pentru privitori. Suferința martirilor și căutarea prin rațiune a adevărului au dus la numeroase convertiri la creștinism, curajul și adevărul asigurând punți solide între păgânism și creștinism. Într-o epocă în care peregrinarea de la un sistem filosofic la altul era văzută drept un lucru normal și chiar o necesitate, datorită nemulțumirii față de profesorii vremii, aderarea

la religia creștină presupunea o altfel de alegere. Persecuțiile îndreptate împotriva creștinilor, într-un mod paradoxal, au avut menirea de a întări religia creștină, iar exemplul martirilor a ajutat mult în convertirea păgânilor la creștinism.

Capitolul al II-lea este intitulat *Considerații privind convertirea la creștinism în Antichitate*, având drept subcapitole aspecte privind convertirea, privire asupra păgânilor din Antichitate, neînțelegerea religiei creștine, autori necreștini vorbind despre creștinism. Observând cu atenție procesul de răspândire a creștinismului în primele secole, vom constata că religia creștină a beneficiat din plin de un mare avantaj, care a decurs din faptul că noua religie era revelată, dar păgânii nu erau conștienți de acest lucru: creștinismul era simplu, nu era complicat, se adresa direct sufletului și inimii, aducând în centru credința în singurul Dumnezeu, Atotputernic și grija pentru mântuire, care aducea drept răsplată viața veșnică. Dacă este să analizăm partea teologică a încreștinării, cel puțin până în secolul al IV-lea, toți cei care doreau să primească botezul creștin trebuiau să treacă prin instituția respectabilă a catehumenatului, în cadrul căreia se învățau dogmele creștine și principiile evanghelice. Câteodată, în istoria creștinismului, din păcate, nu credința sinceră sau componentele actelor religioase au jucat un mare rol, ci alte influențe, de natură pseudo-religioasă, socială, culturală, politică, economică și chiar militară. Numeroase convertiri s-au realizat, în Biserica creștină, în afara laturii religioase, din pricina unor alți factori, care au influențat convertirea, precum edictele imperiale, anumite constrângeri civice sau de altă natură. Religia păgână este un complex de sisteme și practici, neunitare și greu de descifrat astăzi, datorită faptului că nu s-a menținut până în zilele noastre nici un cult greco-roman. Tot ce știm se bazează pe sursele antice, unde rareori vom găsi descrieri detaliate ale cultului păgân. Formarea religioasă a autorilor păgâni a influențat și scrierile lor despre religia păgână, afectând implicit și percepția noastră contemporană despre păgânism. De obicei, scriitorii păgâni nu erau oameni simpli, ei formau elita societății păgâne, oameni precum Plutarh sau Apuleius. Spre deosebire de contemporanii lor, aveau o educație net superioară, o cultură vastă, de aceea credința lor păgână diferea de cea a oamenilor simpli. Păgânii credeau că fiecare are dreptul să cinstească ce zeu dorește și țineau la această diversitate, de aceea monoteismul și exclusivismul creștinilor a deranjat pe mulți. Unii păgâni, chiar dacă admiteau existența unei zeități supreme, credeau că Dumnezeu poate fi cinstit chiar dacă sunt prezenți și alți zei în viața oamenilor. De la acuzațiile teoretice, aduse creștinilor în anumite lucrări păgâne și până la condamnarea creștinilor nu a fost decât un pas. Legea romană nu pedepsea ateismul, dar ateismul creștinilor era deranjant pentru păgâni. Nici la nivelul cetățitorilor ateismul nu era pedepsit, magistrații locali nu luau în seamă asemenea acuzații. Ideea unui zeu unic, altfel decât zeii antropomorfi din tradiția greco-romană, nu era nouă pentru romani. Există câțiva autori clasici antici care împărtășesc asemenea viziuni, dar în cadrul unui sistem henoteist. Păgânii aveau o cu totul altă înțelegere asupra terminologiei religioase decât aveau creștinii, chiar dacă unele cuvinte erau identice. Anumiți păgâni acceptau mai greu divinitatea Mântuitorului, din pricina vieții Sale smerite, în timp ce aceștia s-ar fi așteptat la cu totul altceva, conform concepției păgâne despre măreția zeilor. Mulți păgâni nu au înțeles religia creștină, fie din pricină că nu au căutat să se apropie de ea cu inima deschisă, fie din pricina distorsiunilor în privința surselor pe care le-au căutat. Cea mai bună variantă era să citești Sfânta Scriptură și scrierile creștine din Biserica primară, dar creștinii nu dădeau asemenea lucrări unor oameni care nu erau nici măcar catehumeni. Receptarea mesajului creștin de către păgâni depindea mult de calitățile și de pregătirea creștinului care răspândea Evanghelia, fie el apostol, catehet, preot sau simplu creștin zelos. Romanii erau extrem de curioși la apariția oricărei noi religii, majoritatea cultelor fiind aduse și la Roma. Față de creștinism, păgânii s-au simțit frustrați, deoarece cultul creștin era rezervat exclusiv creștinilor. La fel cum creștinii nu cunoșteau prea bine multe aspecte ale religiei păgâne, pe

care le lua în derâdere, păgânii nu cunoșteau frumusețea cultului creștin, judecând lucrurile în mod greșit și calomnios.

Capitolul al III-lea este intitulat *Evoluția Bisericii și a creștinismului în perioada persecuțiilor lui Dioclețian*, având drept subcapitole tetrarhia în Imperiul Roman și personalitatea lui Dioclețian, Dioclețian și politica sa religioasă, eroismul martirilor creștini din perioada lui Dioclețian. Împăratul Dioclețian a căutat să reformeze statul roman nu pentru ambiția sa personală, ci pentru viitorul imperiului față de care avea o venerație profundă. Abdicarea sa din anul 305 și împărțirea puterii cu atâtea alte persoane arată faptul că Dioclețian nu era un iubitor absolut al puterii imperiale. Sistemul de conducere imperială gândit de împăratul Dioclețian a arătat lipsa de egoism a celui care era gata să împartă puterea absolută cu alți trei monarhi. Dioclețian își dorea ca în momentul morții sau retragerii unuia dintre Augusti, Caesarul numit și ales să îi ia locul, iar în locul său să fie ales un alt Caesar. Respectând această ierarhie, puterea ar fi urmat să se transmită în mod pașnic, fără comploturile și asasinatele ce zguduiseră statul roman aproape un secol. Dacă intențiile, acțiunile politice și militare ale lui Dioclețian au salvat statul roman de la colaps, firea religioasă și morală a împăratului a cauzat, fără să își dorească acest lucru, tulburări mai mari decât s-ar fi gândit. Politicienii romani asemenea lui Dioclețian credeau cu tărie că religia creștină nu merită nici o prețuire, creștinismul trebuie menținut în afara legii iar creștinii ar putea fi constrânși să se întoarcă la vechea religie. Dioclețian nu s-a limitat în a aplica edictul de persecuție doar în provinciile administrate de el și de ginerele său, ci a trimis scrisori lui Maximian și lui Constantius, poruncind ca aceștia să îi urmeze exemplul. Singurii istorici creștini ai vremii care au trăit marea persecuție au fost Eusebiu din Cezareea Palestinei și Lactanțiu. Moartea martirică a celor care au avut curajul să mărturisească credința creștină a fost descrisă de martori oculari, pentru ca generațiile viitoare să aibă vie în memorie sacrificiul creștinilor din timpul mării persecuții. După aplicarea strictă a edictelor de persecuție, în anii 303 și 304, chiar și cei care erau însărcinați cu ducerea la îndeplinire a poruncilor imperiale erau sătui de carnagiul neîntrerupt, astfel încât, începând cu a doua jumătate a anului 304, pedepsele cu moartea au fost schimbate. Edictele de persecuție din anii 303-304 i-au luat pe creștini prin surprindere, prin urmare mulți clerici și creștini au apostaziat, într-o măsură mai mare sau mai mică, fiind numiți după încetarea prigoanei *lapsi*.

Ultimul capitol, al IV-lea, este dedicat *Bisericii în Antichitatea târzie; considerații privind răspândirea creștinismului*, având drept subcapitole de la religia greco-romană la creștinism, dovezi scrise despre răspândirea creștinismului după secolul al IV-lea, rolul femeilor și sclavilor în creștinism, toleranța religioasă în Antichitatea târzie și fanatismul religios. Trecerea de la vechi la nou, de la religia strămoșilor la noua religie venită din Iudeea, de la sacrificiile animalelor la sacrificiile nesângeroase creștine, de la multitudinea zeilor la un singur Dumnezeu, este evenimentul cel mai important al Antichității târzii. Un imperiu eminentamente păgân, care nu a manifestat toleranță față de o religie ce adora un Om crucificat de procuratorul Pontius Pilatus, despre care ucenicii Săi afirmă că este Fiul lui Dumnezeu, a sfârșit prin a adopta această religie, fără nici o perioadă de probă. Predecesorii lui Constantin au favorizat religia păgână, care era prezentă în toate straturile societății romane. Constantin și fiii săi vor favoriza Biserica, prin sprijin direct, financiar, economic și politic. Măsurile luate de împărații romani creștini prin edicte, zelul unor guvernatori și aplicarea legislației împotriva scrierilor necreștine și eretice a făcut posibilă supraviețuirea cărților „ortodoxe” și distrugerea scrierilor păgâne sau eretice. Deși autoritățile imperiale și eclesiastice s-au străduit să dispară cărțile nedorite și considerate periculoase, chiar și în cărțile rămase, ale unor autori necondamnați de Biserică, s-au operat modificări interne și externe, astfel încât evenimente nedorite sau greu de acceptat să nu mai fie prezentate întocmai. Dacă femeia avea un statut social de neînvidiat în antichitatea clasică păgână, la

romani și la greci, religia creștină a acordat o mare prețuire femeii, bazându-se pe învățătura și pe cuvintele Mântuitorului Iisus Hristos și având în față modelul Fecioarei Maria, Maica Domnului. Prin urmare, femeile și sclavii au fost categoriile sociale cele mai atrase de creștinism în statul roman, chiar dacă și femeile și sclavii aveau anumite libertăți și în cadrul religiei păgâne. Din punct de vedere numeric, cei mai mulți creștini convertiți dintre păgâni, cel puțin în antichitatea clasică, proveneau din rândurile femeilor și ale sclavilor. Dacă creștinii din secolele I-III s-au simțit persecutați și neînțeleși, a venit rândul păgânilor să se simtă la fel într-un stat roman creștin devenit intolerant cu vechea religie a fondatorilor Romei. În relațiile dintre creștini și păgâni s-a pus, încă din secolul al II-lea, problema toleranței religioase. Apologeții creștini au înțeles primii necesitatea unei bune conviețuiri între statul roman și religia creștină. Edictul lui Galeriu a deschis o nouă pagină în comportamentul împăraților romani față de creștinism, deși nu a oprit persecuțiile. În general, majoritatea istoricilor moderni sunt de părere că răspândirea religiei creștine după proclamația de la Mediolanum, în perioada Antichității târzii, nu a întâmpinat o rezistență mare din partea păgânismului.